

RIMSKA NADGROBNA STELA IZ STUPINA — ROGOZNICA

UDK 904:726.825(497.5)"652"

Prethodno priopćenje

Preliminary Communication

Primljeno: 14. 6. 1995.

Received:

Ivan Pedišić

HR — 22000 Šibenik

Muzej grada Šibenika

Arheološki odjel

Gradska vrata 3

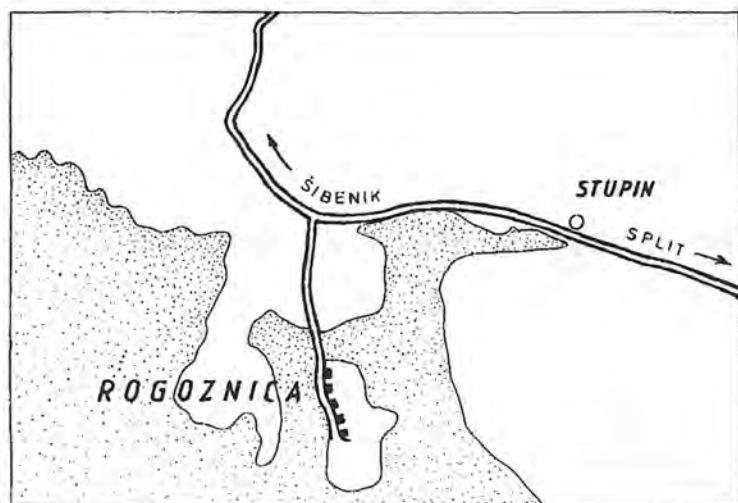
Spomenik predstavlja vrijedan prilog proučavanju provincijalne umjetnosti šibenskog kraja, osobito stoga što ondje dosad nije bilo značajnijih nalaza. Način izrade upućuje na rad lokalnog majstora. S obzirom na ikonografiju prikaza, smatramo da su osobe na nadgrobnoj steli pripadnici autoktonog življa koji su rimskim građanima postali 212. godine, na temelju Karakalinog edikta o dodjeljivanju građanskog prava svim stanovnicima Carstva.

Među mnogobrojnim kamenim spomenicima iz rimskog vremena, u Muzeju grada Šibenika čuva se i nekoliko nadgrobni reljefa s prikazima pokojnika. U ovom ćemo radu obraditi jedan takav spomenik, otkriven na rubnom području šibenske općine.¹ Spomenik je pronađen slučajno, prilikom uređivanja okoliša obiteljske kuće u Stupinu — Rogoznica (sl. 1).² Radi se o vrlo zanimljivom djelu rimske provincijalne umjetnosti (sl. 2, T. II).

Spomenik je izrađen od domaćeg vapnenca, dosta nezgrapno. Dimenzije su mu slijedeće: visina 0,34-0,37 m, širina 0,33 m, debljina 0,12-0,15 m. Edikula je široka 0,28 m i visoka 0,30-0,40 m, a kompozicija s likovima visoka je 0,21 m.

1 Spomenik je pronađen u Stupinu — Rogoznica, tijekom 1968./1969. godine. Nalaznik Blagoje Maksimovski predao ga je Muzeju grada Šibenika. Danas se spomenik nalazi izložen u Arheološkoj zbirci, u sastavu stalne postave Muzeja, zaveden pod inv. br. 11.651.

2 Blagoje Maksimovski je prigodom uređivanja okoliša svoje obiteljske kuće otkrio 10-12 grobova koji su pripadali vjerojatno kasnoantičkoj nekropoli. Radeći, devastirao je grobove, te je tako u jednom od njih, kao spolij, pronađen i ovaj nadgrobni spomenik. Nalaznik je na nagovor svojeg susjeda, mještanina Stipe Petrova, stelu predao stručnjacima Arheološkog odjela Muzeja grada Šibenika.

Sl. 1. Karta nalazišta. – Fig. 1. Map of sites.

Sl. 2. Nadgrobna stela iz Stupina (Rogoznica). – Fig. 2. Funerary stele from Stupin (Rogoznica).

Majstor je prilikom obrade spomenika pozadinu ostavio onakvom kakva je bila površina kamena u prirodi, a oblikovao je samo prednju stranu. U vrlo plitku edikulu smjestio je kompoziciju od tri lika.³ Ne znamo je li stela, koja je na gornjem rubu djelomice oštećena ili je bila namjerno otkresana za drugu uporabu, završavala samo gornjim rubom edikule s kompozicijom ili je imala zabat. Iz onoga što nam je ostalo raspoznajemo dva polja. U prvome polju, u edikuli dubine samo 1 cm od površine kamena, smješteni su likovi jedne obitelji: majka, otac i dijete. Već na prvi pogled vidi se da je riječ o djelu domaćeg majstora koji se

³ Čini se da je naručitelj ovoga spomenika bio razmjerno siromašan, jer se za izradu stele obratio domaćem priučenom majstoru koji je očito odgovarao njegovom imovinskom stanju.

jako trudio da svojim likovima dade što upečatljiviji rimski izgled. To se osobito uočava u načinu oblikovanja frizure i odjeće. Što se tiče frizure, kod oba je roditelja valovita kosa uredno začesljana, s razdjeljkom po sredini. Žena i muškarac, kao i njihovo dijete, prikazani su *en face*, ali samo do struka. Nakon toga zapravo slijedi drugo polje, bolje rečeno: kompozicija svojim središnjim dijelom čini gornji rub drugoga polja edikule. Kod likova su najizraženija njihova lica, dok im se gornji dio tijela tek nazire, pa im se vide samo ramena, vrat i ruke. Zapravo, vidi se čitava desna ruka majke i čitava lijeva ruka oca. Između sebe njih dvoje drže shematski prikazano djetesce od kojega se vidi samo okrugla glava s jedva primjetnim očima, dok se od trupa raspoznaje tek nešto malo u gornjem dijelu (ramena). Donji pak dio djetetova tijela prekrivaju prsti ruku njegovih roditelja.

I majka i otac nose haljine s rukavima do ispod lakta, čini se "dalmatike",⁴ dok im se na rukama vide četiri, odnosno tri koluta, vjerojatno narukvice. Iznad djetetove glave opet se susreću roditeljske ruke, majčina lijeva i očeva desna. Iz same kompozicije jasno se vidi da su roditelji tužni zbog rastanka od svoje djevojčice koja je umrla sasvim malena. Da je, naime, riječ o djevojčici potvrđuju atributi prikazani na donjem dijelu, odnosno u donjem polju edikule. Ondje se jasno vide plitko urezani češalj i igla ukosnica s malom bikoničnom glavom (pri vrhu je neznatno oštećena). Nema sumnje da su ti prilozili bili prikazani ne samo kao dar roditelja, već ujedno i kao znak raspoznavanja djetetova spola.

S obzirom na način izrade, našu stelu možemo usporediti s jednim spomenikom otkrivenim u Kuliješu (Sarajevo).⁵ Isto tako postoji više analogija za oblikovanje frizure žene i muškarca, te za način prikazivanja obrva, očiju i nosa, kao što je to, primjerice, spomenik koji spominje J. J. Wilkes,⁶ te neki drugi autori (Z. Kajmaković,⁷ I. Čremošnik⁸ i M. Kolega⁹). Slične se kompozicije, s obzirom na izgled spomenika ili na način izrade, javljaju i u ranom srednjem vijeku. Naime, ranosrednjovjekovna je skulptura svedena na plitki reljef koji ponavlja ornamentalne motive s antičkih mozaika. Ljudski su likovi

⁴ Odjeća koja se nosila u Dalmaciji u kasnoantičko doba. Čini se da je nastala u Dalmaciji, jer i njeno ime (*dalmatica vestis*) upućuje na taj zaključak. Potom je vjerojatno iz toga područja prenešena i u Rim. Kasnije je služila samo u liturgiji.

⁵ PATSCH 1897, 521, sl. 7.

⁶ WILKES 1992, 248-249, 252-253, sl. 35a (Apolonija) i 35b (Prijeopolje).

⁷ KAJMAKOVIĆ 1973, 182-183, T. XCIX. Sličnosti su očite s obzirom na izradu glave (lice, oči) i na oblikovanje kose.

⁸ ČREMOŠNIK 1963, 110, sl. 4; 115, sl. 8. Upozoravamo na izradu očiju, odnosno kapaka na navedenoj slici, jer postoji velika sličnost s izradom kapaka na portretima sa stele iz Stupina.

⁹ KOLEGA 1989, 163-164, T. I: kosa iznad čela podijeljena je po sredini, kao i kod našeg spomenika; 180, T. II: sličnost u izgledu i izradi bora na čelu; 191, T. XVIII: i u ovom je slučaju kosa podijeljena po sredini, kao i kod našeg spomenika.

izrađeni na vrlo primitivan način, pa izgledaju više kao ornament i simbol nego kao stvarni prikaz neke osobe.¹⁰

Na našem je spomeniku također već na prvi pogled jasno da je riječ o romaniziranim predstavnicima ilirskog etnosa, jer bi inače i frizura i odjeća imale izrazito ilirska obilježja. Da je u našem slučaju riječ o domaćem majstoru, govori i vrlo rustičan izgled cjelokupne kompozicije, kao i naivni umjetnički izražaj.¹¹ Kako bi što bolje istaknuo da osobe pripadaju drugačijem etničkom sustavu, majstor unosi neke detalje koji su karakteristični upravo za rimski svijet. Zahvaljujući baš tim karakteristikama rimske portretne umjetnosti,¹² naša je kompozicija potvrda da je spomenik nastao u vrijeme ili ubrzo nakon što su svi stanovnici Rimskoga Carstva, pa tako i provincije Dalmacije, dobili građansko pravo, to jest nakon Karakalinog edikta zvanog "*Constitutio Antoniniana*" iz 212. godine.¹³

Nadgrobna stela iz Stupina nije, po svemu sudeći, dugo ostala na mjestu gdje je bila s ljubavlju i brigom postavljena, već je uskoro bila uporabljena kao građevni materijal za konstrukciju jednog kasnoantičkog groba (4.-5. stoljeće). Vjerojatno je zbog toga spomenik u gornjem dijelu bio naknadno obrađen.

Ipak, nameće nam se vrlo važno, a u isto vrijeme i zanimljivo pitanje: koga, zapravo, prikazuje ova stela? Točnije, kojoj su etničkoj skupini pripadale osobe čiji su nam likovi ostali očuvani na nadgrobnom spomeniku?¹⁴ S tim je pitanjem, dakako, povezan i problem granice između područja Liburna i Delmata koja je, prema starim izvorima, u antičko doba bila na sjeverozapadnom dijelu našega područja, odnosno na rijeci Krki.¹⁵ Tog se pitanja u jednom radu

¹⁰ PETRICIOLI 1960, 20, T. III.2; 28, T. VII.

¹¹ Likovi su vrlo rustični. Svi naivno izrađeni likovi imaju, naime, gotovo isti izgled, s obzirom na izradu lica, očiju, frizure i sl.

¹² CAMBI 1987, 45-59.

¹³ RABAR 1889, 44.

¹⁴ ZANINOVIĆ 1966, 66. Zaninović, čini se s pravom, Manijce, Buline i Hile smatra lokalnim skupinama užih geografskih područja.

¹⁵ SUIĆ 1976. Izvori: Plinije Stariji, *Naturalis historia*, III.139, 297: "Od rijeke Arsije slijedi narod Liburna sve do rijeke Titija. Dio tog naroda bili su Mentori, Himani, Enhelejci, Bulini (...)". Plinije, dakle, Buline ubraja među Liburne. Plinije, III.141 (njegovi su podaci vrlo precizni, jer se točno odnose na određeno mjesto): "Kraj Liburnije i početak Dalmacije je kod Skardone koja se nalazi na toj rijeci, udaljena od mora 12 milja. Zatim slijedi staro područje Tariota i kastel Tariona, pa Diomedov rt ili, kako ga drugi zovu, Hilički poluotok opsega od 100 milja". D. Rendić-Miočević smatra da se iz Plinijeve vijesti ne može jasno shvatiti čija je u njegovo doba bila Skardona. On smatra da je bila u posjedu Delmata (RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1950, 227-228). Na temelju spomenutog Plinijevo navoda o jugoistočnoj granici Liburnije, M. Suić zaključuje da je Skardona pripadala Liburnima (SUIĆ 1956, 280). Osobno sam skloniji mišljenju koje zastupa M. Suić, jer je u Plinijevo doba situacija među Ilirima bila jasna. Granice između pokorenih ilirskih naroda tada su točno određene. M. Zaninović donosi opširnu literaturu u svezi s tim pitanjem i ostaje uz granicu kod Skardone (ZANINOVIĆ 1988, 43-60). Po njegovu mišljenju, tome u prilog idu i arheološki ostaci

dotaknuo i Z. Gunjača, te je u svezi s time naveo i svu relevantnu stariju i noviju literaturu.¹⁶ U novije vrijeme, međutim, neki autori iznose mišljenja prema kojima bi kopnena granica između Liburna i Delmata bila ondje gdje se u antici nalazio teritorij Burnista, to jest slijedila bi tok Krke uzvodno do ušća Čikole, potom tok Čikole do Drniša, zatim bi išla grebenom Promine, a onda bi se opet spuštala prema Krki, nizvodno od Knina.¹⁷

Stariji izvori kao susjede Liburna spominju Hijerastamne, Buline i Hile i navode da ti posljednji nastavaju poluotok sličan Peloponezu. Drugi taj poluotok nazivaju Hiličkim, prema Hilima koji su ondje stanovali.¹⁸ Upravo u tome prostoru nalazi se i područje Rogoznice.

S obzirom na to da je naš spomenik pronađen u Stupinu, čini nam se prihvatljivom pretpostavka da su na toj steli prikazani Iliri Hili koji su, kao i Liburni, živjeli uz more i u priobalju.¹⁹ Njima su, bez sumnje, bili dobro poznati način rimskog odijevanja i način oblikovanja rimskih muških i ženskih frizura.

Nakon osvajanja Ilirika (*Illyricum*), rimski su se utjecaji širili vrlo brzo, osobito u naseljenom području uz morsku obalu, gdje je bilo dobrih luka i sigurnih sidrišta u slučaju nevremena. Takvo je idealno mjesto za sidrenje trgovačkih brodova, na plovnom putu duž istočne obale Jadrana, bilo i područje današnje Rogoznice sa zaštićenom uvalom.²⁰ Isto tako, ovaj je osobito pitomi kraj s blagom mediteranskom klimom omogućavao siguran i udoban život i bio je vrlo prikladan za osnivanje naselja. Iako na ovome prostoru do danas nisu pronađeni ostaci građevina iz antičkog doba, ima mnogobrojnih tragova čovjekove prisutnosti iz minulih stoljeća. Prema nalazima ulomaka keramičkih posuda, amfora, krovnog crijepa, novca, grobnih spomenika i grobnih priloga, čini se ipak da je život na ovome području osobito bujao u antičko i kasnoantičko doba.

Već su odavno neki arheolozi zastupali mišljenje da je na ovome mjestu bila grčka kolonija Herakleja.²¹ Iako to mišljenje još uvijek nema čvrste znanstvene potvrde, ipak ostaje zabilježeno kao tvrdnja, sve dok se sustavnim arheološkim istraživanjima ne utvrde činjenice. Zasad se sa sigurnošću može

---

koji potvrđuju različitost područja što ih dijeli rijeka Krka (ZANINOVIĆ 1988, 56).

¹⁶ GUNJAČA 1976, 30-31.

¹⁷ ČAČE 1989, 59-89; osobito 86 i 88, gdje kaže: "U kasno predrimsko vrijeme, izgleda da su dvije krajnje liburnske općine prema istoku bile upravo Burnisti i zajednica oslonjena na Mokro Polje".

¹⁸ GUNJAČA 1976, 31, bilj. 13.

¹⁹ Usp. bilješku 18.

²⁰ Rimljani su izbjegavali putovati noću, jer su gusari predstavljali veliku pogibelj za sigurnost njihove robe.

²¹ NOVAK 1932, 37; NOVAK 1944, 28; ZANINOVIĆ 1991-1992, 35-48.

govoriti samo o kontinuitetu života na ovome prostoru, od pretpovijesti²² do u srednji vijek.²³

---

²² U Stupinu, iznad morske uvale, diže se pretpovijesna gradina Stupinska glavica. Ondje su uočeni ulomci keramičkih posuda iz starijeg željeznog doba.

²³ U mjestu su pronađeni i srednjovjekovni grobovi, o čemu nas je izvijestio mještanin Stipe Petrov, zaljubljenik u starine.

LITERATURA

- CAMBI 1987 N. Cambi, Rimski portret, Antički portret u Jugoslaviji (Novi Sad).
- ČAČE 1989 S. Čače, Pogranične zajednice i jugoistočna granica Liburnije u kasno predrimsko i rimsko doba, *Diadora*, 11, 59-91.
- ČREMOŠNIK 1963 I. Čremošnik, Nošnja na rimskim spomenicima u BiH, *GZM*, n. s., 18, 103-125.
- GUNJAČA 1976 Z. Gunjača, O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice, *Muzej grada Šibenika, Spomen-zbornik o 900. obljetnici Šibenika*, 29-58 (Šibenik).
- KAJMAKOVIĆ 1973 Z. Kajmaković, Gornje Podrinje u doba Kosača, *AP*, 15, 182-183.
- KOLEGA 1989 M. Kolega, Rimska portretna plastika iz zbirke Danieli u Arheološkom muzeju u Zadru, *Diadora*, 11, 159-222.
- NOVAK 1932 G. Novak, *Naše more* (Zagreb).
- NOVAK 1944 G. Novak, *Prošlost Dalmacije, I* (Zagreb).
- PATSCH 1897 K. Patsch, Mali rimski nahodaji i posmatranja, *GZM*, 9, 511-537.
- PETRICIOLI 1960 I. Petricioli, Oltarna pregrada crkve Sv. Nedjeljice u Zadru, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji* (Zagreb).
- RABAR 1889 I. Rabar, *Poviest Carstva rimskoga od Pertinaxa do smrti Theodosijeve* (Zagreb).
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1950 D. Rendić-Miočević, Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba (II), *HZb*, 3/1-4, 221-232.
- SUIĆ 1956 M. Suić, Granice Liburnije kroz stoljeća, *RIJAZUZd*, 2 (1955), 273-296.
- SUIĆ 1976 M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu* (Zagreb).
- WILKES 1992 J. J. Wilkes, *The Illyrians* (Oxford), 61-104.
- ZANINOVIĆ 1966 M. Zaninović, Ilirsko pleme Delmati, *GCBi ANU-BiH*, 4/2, 27-92.
- ZANINOVIĆ 1988 M. Zaninović, *Liburnia militaris*, *OA*, 13, 43-67.
- ZANINOVIĆ 1991-1992 M. Zaninović, *Heraclea Pharia*, *VAMZ*, n. s., 24-25, 35-48.

Summary

A ROMAN TOMB STELE FROM STUPIN — ROGOZNICA

This paper is a preliminary publication reporting on a tombstone relief found accidentally at the village of Stupin — Rogoznica in the vicinity of Šibenik. It is a somewhat damaged stele with the images of a family: father, mother and child represented against the background of a very shallow niche. This monument is a valuable specimen of the Roman provincial art in the territory of Šibenik, particularly in view of scarceness of any conspicuous finds of the kind in the area. The manner of execution suggests the hand of a native artist. The iconography of the scene indicates that the individuals shown on the stele belong to the autochthonous population which was given Roman citizenship through the *Constitutio Antoniniana* — Caracalla's edict of 212 A. D. on granting civil rights to all the inhabitants of the Empire.

Translated by: *Branka Migotti*